

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

У статті на основі аналізу науково-педагогічної, нормативно-правової та спеціальної літератури обґрунтовано теоретико-методологічні аспекти розвитку правової компетентності. Визначено сутність понять "правова компетентність фахівців медичної галузі в післядипломній освіті" та "розвиток правової компетентності фахівців медичної галузі у післядипломній освіті"; з'ясовано, що правова компетентність фахівців медичної галузі в післядипломній освіті складається з чотирьох компонентів: мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-діяльного, комунікативно-превентивного та контроль-но-рефлексивного; функції розвитку правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті, такі як: інформаційно-соціальна, аналітико-когнітивна, діяльно-мотиваційна, формувально-креативна, діагностично-виховна.

Ключові слова: розвиток, правова компетентність, фахівці медичної галузі, післядипломна освіта, функції.

Харьковский В. С. Теоретико-методологические аспекты развития правовой компетентности специалистов медицинской отрасли в последипломном образовании. В статье на основе анализа научно-педагогической, нормативно-правовой и специальной литературы обоснованы теоретико-методологические аспекты развития правовой компетентности. Определена сущность понятий "правовая компетентность специалистов медицинской отрасли в последипломном образовании" и "развитие правовой компетентности специалистов медицинской отрасли в последипломном образовании"; установлено, что правовая компетентность специалистов медицинской отрасли в последипломном образовании состоит из четырех компонентов: мотивационно-

аксиологического, когнитивно-деятельностного, коммуникативно-превентивного и контрольно-рефлексивного; определены функции развития правовой компетентности специалистов медицинской отрасли в последипломном образовании, такие как: информационно-социальная, аналитико-когнитивная, деятельно-мотивационная, формовочно-креативная, учебно-воспитательная.

Ключевые слова: развитие, правовая компетентность, специалисты медицинской отрасли, последипломное образование, функции.

Kharkivskiy V. S. Theoretical and methodological aspects of development of legal competence of medical specialists in postgraduate education. In the article, theoretical and methodological aspects of the development of legal competence are substantiated based on the analysis of scientific-pedagogical, normative and legal literature and special literature. The essence of the concepts of "legal competence of specialists in the medical industry in postgraduate education" and "development of legal competence of medical specialists in postgraduate education" was determined, that the legal competence of medical specialists in postgraduate education consists of four components: motivational-axiological, cognitive-activity, Communicative-preventive and control-reflexive; The functions of development of legal competence of medical specialists in postgraduate education are defined, such as: information-social, analytic-cognitive, activity-motivational, forming-creative, educational and educational.

Key words: development, legal competence, specialists of the medical branch, postgraduate education, functions.

Мера: обґрунтувати теоретичні та методологічні аспекти розвитку правової компетентності фахівців медич-

ної галузі в післядипломній освіті.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Швидкий розвиток економічних відносин в Україні досить динамічно змінює систему соціальних і професійних цінностей. Це зумовлює переосмислення багатьох традиційних категорій, встановлення та обґрунтування появи нових феноменів правової реальності. До таких категорій слід віднести правову компетентність, яка є складовою правосвідомості не тільки носіїв спеціальних юридичних знань, але й представників певних професій, котрі в силу своєї діяльності чітко регламентовані нормами права, більше того, остання зводиться в основному до реалізації певного алгоритму дій, описаного в нормативному акті. До цих професій відносять медичних працівників [1].

Необхідність розвитку правової компетентності фахівців медичної галузі викликана економічними, політичними та соціальними процесами, які визначають нові вимоги до працівників закладів охорони здоров'я. Знання законодавства та чітке розуміння змін і нововведень, що стосуються є необхідними для якісного виконання ними власних професійних обов'язків. Таким чином, сьогодні особливої актуальності набуває питання щодо обґрунтування теоретичних засад розвитку правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті.

Аналіз досліджень та публікацій. Увага науковців до вивчення професійно значущих якостей медичних працівників, зокрема ПК, не спадає й сьогодні. Дослідники Р. Богатирьова, В. Гаврюшов, А. Гройсман, А. Доника, І. Концевич, В. Лісовий, Х. Мазепа, А. Мельник, В. Москаленко, Н. Орехов, Ю. Поляченко, В. Передерій, Д. Порох, В. Решетников, В. Сміянов, П. Павлюк, І. Харді детально вивчали основні аспекти професійної підготовки лікарів і формування в них професійної компетентності, до складу якої

входить і правова. Готовність до фахового самовдосконалення і самовизначення медичних працівників досліджували Л. Дудикова та Т. Фоміна; особливості їх комунікативної та мовленнєвої компетентності – Л. Цветкова, М. Мусохранова; культуру мовлення і терміновживання – О. Уваркіна, Т. Цісар, В. Юкало; формування професійної і правової свідомості та ціннісних орієнтацій – О. Неловкіна-Берналь, Т. Скрябіна та інші. Проте загалом теоретичні засади розвитку правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті на сьогодні досліджені недостатньо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова компетентність фахівців медичної галузі регламентується статтями Конституції України, Цивільного Кодексу України, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів, Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", інших підзаконних актів. Разом з тим жодне з них не трактує поняття правової компетентності фахівців медичної галузі, не виокремлює межі застосування зазначеної компетентності та не визначає її структурні компоненти. Як наслідок, виникають питання перевищення медичними працівниками своїх повноважень або, навпаки, висування до них вимог, що не входять до їхніх безпосередніх обов'язків.

М. Філоненко пропонує трактувати сутність соціально-правової компетентності лікаря як знання й уміння в галузі взаємодії із суспільними інститутами й людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування і поведінки [8].

Науковець виділяє як головну ознаку такої компетентності взаємодію із суспільними інститутами і людьми, що, на наш погляд, притаманне саме для соціально-правової компетентності, яку можна вважати різновидом правової. Проте ми не можемо повністю ґрунтуватися на поданому визначенні, оскільки воно не розкриває специфіки правової компетентності фахівців медичної галузі.

Д. Медніс під правовою компетентністю лікаря розуміє його здатність довести до хворого інформацію про медичне втручання в доступній формі. Це положення свідчить, що стосунки "лікар – пацієнт" – це взаємини, які базуються на юридичній

рівності, тому належать до сфери цивільно-правового регулювання [3].

На нашу думку, автор дещо зужує зміст ПК лікаря, говорячи лише про надання інформації, адже обов'язково треба враховувати спрямованість ПК фахівців медичної галузі на виконання професійних обов'язків та необхідність систематичного оцінювання власної діяльності відповідно до норм медичного, соціального та юридичного права.

Зіставний аналіз різних підходів дав змогу окреслити поняття "правова компетентність фахівців медичної галузі в післядипломній освіті" як особистісну характеристику, що становить систему правових знань, переконань, навичок, мотивації до розвитку особистісної морально-правової усвідомленості, здатності приймати рішення згідно з професійними нормами та вимогами, які визначаються морально-деонтологічними (етичними) принципами, професійними обов'язками фахівця медичної галузі та чинною нормативно-правовою базою, а також зумовлюють можливість використовувати власний правовий досвід під час професійної діяльності.

Відповідно до зазначеного вище, обґрунтуємо структуру правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті. Для цього необхідно проаналізувати структури правової компетентності, запропоновані науковцями для різних галузей загалом та медичної зокрема.

Я. Кічук пропонує структурно-компонентний склад правової компетентності майбутнього соціального педагога, що розглядається як взаємозв'язок мотиваційного, когнітивного, аксіологічного й діяльнісно-творчого компонентів. Мотиваційний компонент включає: ставлення до соціально-педагогічної діяльності, потребу в удосконаленні сталого правовиховного процесу в суспільстві; намагання сприяти розв'язанню соціально-правових проблем; когнітивний – правову грамотність, адекватність "Я-концепції", настанову на правову самоосвіту; аксіологічний компонент включає: сприйняття соціально-педагогічної дійсності як особистісно-професійної цінності, правові орієнтації, соціальну активність в утвердженні позитивної динаміки розвитку громадянського суспільства, правової держави; діяльнісно-творчий – обізнаність у

продуктивних технологіях розв'язання правових проблем вихованців, здатність до творчості в соціально-педагогічній діяльності, відкритість до інновацій у соціально-правовій сфері [2]. Оскільки дослідження автора орієнтоване саме на соціальних педагогів, будемо брати за основу запропоновану структуру лише як базу, без урахування специфіки, яка не відповідає темі нашого дослідження.

На думку І. Огороднійчук, структура правової компетентності майбутніх інженерів складається з трьох компонентів: мотиваційно-ціннісного (наявність настанови на дотримання законності та правомірності у професійній діяльності і громадянському житті; переконання в необхідності правомірної поведінки й дотримання законності; почуття відповідальності за дотримання правових норм; нетерпимість до правопорушень; здатність орієнтуватись у законодавчих документах); змістового (розуміння й володіння основними юридичними поняттями й термінологією; знання правових аспектів професійної діяльності і технології виробництва; розвинене правове мислення; знання ознак і видів протизаконних дій у професійній сфері; знання законодавчих норм, вимог, що належать до професійної діяльності); діяльнісного (комунікативні здібності, уміння доступно, правильно й логічно висловлювати свої думки, сперечатися, дискутувати; уміння налагоджувати доброзичливі взаємини з колегами та підлеглими у процесі професійної діяльності, наявність умінь і навичок та використання правових знань у професійній практиці) [5]. Але, на нашу думку, зважаючи на специфіку медичної галузі, у структуру правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті доцільно включати етичну та рефлексивну складові.

В. Олійник у своїй роботі "Формування правової компетентності керівників навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти" визначає такі складові правової компетентності: правову освіченість як сукупність знань з проблем права; правову спрямованість як сукупність ставлень до права як соціальної, державної та особистісної цінності, і зумовлює потребу постійно отримувати, розширювати арсенал засобів визначення та вирішення правових про-

блем; правову готовність як наявність умінь з вирішення конкретних правових питань [6]. Розглядаючи запропоновану структуру ПК, слід зазначити, що вона не повною мірою враховує особистісні складові фахівця.

Таким чином, ґрунтуючись на аналізі наукових джерел та спеціальної літератури, з'ясовано, що ПК фахівців медичної галузі у ПО може бути представлена в єдності чотирьох компонентів: мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-діяльнісного, комунікативно-превентивного та контрольно-рефлексивного.

Спробуємо розкрити кожен із них. Так, мотиваційно-аксіологічний характеризує правову направленість фахівців медичної галузі та передбачає мотиви, цілі, потреби в розвитку їх професійних якостей, що впливають на виконання своїх обов'язків згідно з основами медичного права; репрезентує ступінь особистісної морально-правової зрілості щодо професійної діяльності працівників. Мотиваційно-аксіологічний компонент передбачає наявність інтересу до медичного права та прав людини як загальнолюдської цінності. Права людини іноді називають етико-правовою конструкцією, підкреслюючи цим самим співіснування правових та етичних елементів. У процесі розвитку ПК у системі ПО фахівці медичної галузі повинні розвивати такі правові цінності, як: повага прав і свобод пацієнтів та колег, повага людської гідності, повага до інститутів громадянського суспільства, повага до норм і правил сучасного законодавства, справедливість, рівність людей перед законом, суспільне благо тощо.

Мета виокремлення у структурі ПК фахівців медичної галузі у ПО когнітивно-діяльнісного компонента полягає в необхідності: оновлення та розвитку наявних у них професійно-правових знань чинного законодавства; удосконалення вміння практично використовувати набуті знання та оперувати ними у фаховій діяльності. Когнітивно-діяльнісний компонент визначає рівень сучасної правової освіченості фахівців медичної галузі, налаштованість на постійний правовий саморозвиток, правову самоосвіту як результат вияву пізнавальної активності та включає обсяг, повноту загальних і спеціальних правових знань із медичного права, розвинене пра-

вове мислення; постійне оновлення знань щодо ознак і видів протизаконних дій у професійній (медичній) сфері; знання сучасних законодавчих норм, вимог, що належать до професійної діяльності, уміння компетентно складати нормативно-правові документи та застосовувати знання відповідної законодавчої бази у власній фаховій діяльності. Цей компонент передбачає наявність системи знань законів, що регулюють професійну діяльність; основ конституційного, медичного, адміністративного, цивільного, трудового й сімейного права; ураховує: уміння розв'язувати певні ситуаційні проблеми, часто етично-правового характеру; морально-етичні принципи, правові аспекти та професійні обов'язки фахівців медичної галузі; розвиток фахових творчих здібностей, необхідних для самореалізації особистості у професійній діяльності.

Вирізнення у структурі ПК фахівців медичної галузі у ПО комунікативно-превентивного компонента передбачає необхідність показати важливість уміння встановлювати міжособистісні зв'язки ("колега – колега", "медичний працівник – пацієнт", "медичний працівник – родина пацієнта", "медичний працівник – керівництво"), розвиток комунікативних умінь професійної спрямованості, досягаючи ефективного результату нормативно-правовим способом. Даний чинник розкривається через рівень розвитку вміння у спілкуванні тактовно та на правовій основі довести до хворого інформацію про необхідність медичного втручання, амбулаторного або стаціонарного лікування; розвинене володіння прийомми професійного спілкування і поведінки та розвинене вміння попереджати соціальні проблеми відповідно до сучасної нормативно-правової бази, узгоджувати свої дії з діями інших суб'єктів права, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях, оволодівати засобами вербального і невербального спілкування. Комунікативні здібності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті включають: готовність розуміти позиції як пацієнтів, так і їхніх родин, а також співробітників; здатність, опираючись на знання сучасної нормативно-правової бази в галузі медицини, відстоювати власну позицію; знати та вміти використовувати ос-

новні прийоми спілкування.

Метою контрольно-рефлексивного компонента є розвиток уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, відбирати правову інформацію для вирішення правових завдань під час професійної діяльності; інтерпретувати текст правових джерел; оперувати основними правовими поняттями; оцінювати позитивні властивості й недоліки правової інформації. Він розкривається через систематичне оцінювання власної діяльності відповідно до норм медичного, соціального та юридичного права; постійний аналіз якості власної роботи в межах реалізації та захисту прав, свобод і обов'язків як власних, так і колег та пацієнтів; контроль індексу розвитку правової компетентності. Цей компонент реалізується через такі якості та властивості особистості: схильність до самоаналізу, здатність до імпровізації, передбачення, ініціативне та інноваційне рефлексування та прогнозування результатів власної діяльності, взаємин.

Визначаючи сутність та структуру ПК фахівців медичної галузі у ПО, вважаємо за необхідне проаналізувати функції формування та розвитку професійної і правової компетентності, запропоновані відомими науковцями-педагогами загалом, виділити функції розвитку їх правової компетентності.

Так, О. Сергійчук перелічує такі з них: мотиваційно-ціннісну (погляди, уявлення, сподівання, мотивації вчителя); когнітивно-технологічну (володіння відповідними знаннями та вміннями застосовувати їх на практиці); комунікативну (володіння культурою спілкування, здатність створювати атмосферу комфортності, доброзичливості тощо); рефлексивно-діяльнісну (здатність до критичного самоаналізу, самооцінки, готовність до змін, самовдосконалення, інновації тощо); морально-етичну (повага гідності дитини, такт, толерантність, емпатія, відвертість, справедливість, доброзичливість тощо) [7].

Ю. Новгородська визначає такі функції формування правової компетентності управлінської діяльності майбутнього керівника дошкільного навчального закладу [4], як: пізнавально-перетворювальна (пов'язана з теоретичною та організаційною діяльністю щодо формування правового

простору навчального закладу і забезпечення становлення молодих учасників освітнього процесу); праворегулятивна (спрямована на забезпечення стійкого, динамічного та ефективного функціонування усіх елементів правової системи, регулювання взаємостосунків між працівниками закладу); регулятивна (реалізується через правові та інші соціальні норми й забезпечує підкорення людей у їхній діяльності певним правилам, реалізацію їхніх потреб, інтересів, соціальних прагнень та ідеалів, взаємність прав та обов'язків, вносить елемент упорядкованості в ці стосунки); ціннісно-нормативна (спрямована на визначення стану законності і правопорядку в державі з точки зору реалізації суб'єктами правових відносин чинного законодавства); правосоціалізаторська (характеризується через призму формування правових якостей особистості керівника); комунікативна (забезпечує спілкування учасників освітнього процесу в правовій сфері).

На основі викладеного вище виділяємо такі функції розвитку правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті, як: інформаційно-соціальна – пов'язана зі збиранням, аналізом, обробкою необхідної правової інформації, що зумовлює розвиток соціально значущих зв'язків у колективі, професійно-правових ідеалів, мотивів, включення правових норм у ціннісну особистісну сферу; узгоджує правову направленість професійних дій, рішень, учинків фахівців з усіма учасниками процесу професійної діяльності; прагнення забезпечити актуальною інформацією з питань правового характеру у спілкуванні з колегами, пацієнтами та іншими; аналітико-когнітивна – допомагає систематизувати отримані знання, уміння та навички нормативно-правового характеру для виконання професійної діяльності; оцінити ситуацію, що склалася, та прийняти відповідне правове рішення; діяльнісно-мотиваційна – полягає у мотивації до розвитку особистісної морально-правової усвідомленості, включає організацію виконання професійних рішень на правових засадах, уміння знаходити стиль спілкування у професійних ситуаціях, що потребують знань сучасної нор-

мативно-правової бази; уміння системно формувати правові знання, використовувати їх у лікарській практиці; узагальнювати, порівнювати правову інформацію, правові факти, явища тощо; формувально-креативна – полягає в розробці інноваційних прийомів і заходів щодо недопущення або усунення фактів порушення чинного законодавства пацієнтами, медичними працівниками, адміністратією тощо; активному впливі на процес розвитку і саморозвитку власної правової компетентності, а також сприяє формуванню інтересу до вивчення права і, зокрема, прав пацієнтів як загальнолюдської цінності; діагностично-виховна – полягає в передбаченні, попередженні або усуненні неправомірних проявів порушення законів, подоланні власних негативних якостей й уникненні негативних емоцій; розвитку особистісних правових, правозахисних настанов актуалізації у професійній діяльності; здійсненні правового виховання й освіти пацієнтів під час власної фахової діяльності.

Отже, аналіз наукової літератури та проведене теоретичне обґрунтування сутності і структури ПК фахівців медичної галузі у ПО дають підстави для визначення базового поняття дослідження – "розвиток правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті". Це неперервний інтегративний процес розширення й осучаснення правової компетентності фахівців медичної галузі на основі попередньо набутої кваліфікації чи освітньо-кваліфікаційного рівня та збагачення особистісних якостей, що дозволяє приймати виважені професійні рішення відповідно до правових норм, актів, законів тощо.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, на основі аналізу науково-педагогічної та спеціальної літератури нами виокремлено теоретико-методологічні аспекти розвитку правової компетентності фахівців медичної галузі в післядипломній освіті. Подальший науковий пошук вбачаємо у визначенні критеріїв, показників та рівнів для з'ясування сучасного стану розвитку правової компетентності цих фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Верлан-Кульшенко О. О* Правова компетенція як вагомий чинник діяльності медичного працівника / *О. О. Верлан-Кульшенко*. – Вип. 21. – Ч. II. – Т. 1. – Ужгород : науковий вісник Ужгородського національного університету, 2013.

2. *Кічук Я. В.* Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04к / *Я. В. Кічук*. – Одеса, 2010. – 40 с.

3. *Медніс Д. Ю.* До питання дієздатності пацієнта під час оформлення згоди на медичне втручання : Перший Всеукраїнський конгрес з медичного права і соціальної політики: [збірник тез доповідей] (Київ, 14–15 квітня 2007 р.) / [упор. Гревцова Р. Ю., Степаненко А. В.]. – Київ : Авіцена, 2007. – С. 76–77.

4. *Новгородська Ю.* Правова компетентність як важлива складова управлінської діяльності майбутнього керівника дошкільного навчального закладу : вісник Інституту розвитку дитини. – Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. – Вип. 29. – 2013. – С. 101–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2013_29_22

5. *Огороднійчук І. А.* Формування правової компетентності майбутніх інженерів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / *І. А. Огороднійчук*. – Одеса, 2012. – 20 с.

6. *Олійник В. В.* Формування правової компетентності керівників навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / *В. В. Олійник*. – Запоріжжя, 2008. – 20 с.

7. *Сергійчук О.* Професійна компетентність майбутнього учителя у системі підготовки до педагогічної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя / *О. Сергійчук*. – 2011. – № 4 (Ч. 2). – С. 198–206.

8. *Філоненко М. М.* Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: монографія / *М. М. Філоненко*. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. 334 с.

Стаття надійшла 06.04.2017 р.